

**О.О. Решетов, доц., канд. філос. наук, В.Т. Кирильчук, доц., канд. філос. наук,
З.В.Стежко, доц., канд. філос. наук**

Кіровоградський національний технічний університет

Становлення і розвиток української філософії

Українська філософія як своєрідне явище духовної культури нашого народу існує дуже давно. Вона має свої витoki з праслов'янської міфології. Становлення ж філософської думки українського народу відбувалося за часів Київської Русі. Сама києворуська культура виникла на ґрунті багатой духовної культури; надзвичайно стимулювала її християнська релігія. Християнська релігія, що стала визначальним джерелом філософсько-світоглядних ідей, докорінно перетворила світобачення руського народу, змінила стиль його мислення, напрями його духовних устремлінь.

Світоглядна культура Київської Русі акцентувала увагу на таких важливих проблемах як протистояння духу і природи, душі і тіла, духовного і тілесного, добра і зла тощо. При цьому в центр ставиться людина в етико-моральному світлі, її почуття і розуміння.

Філософські знання у мислителів Київської Русі спрямовані не на зовнішній світ як кінцеву мету пізнання, а на оволодіння через цей світ божественною істиною, яка є таємницею людського буття. На їх думку, філософія осягає істину через міркування над книгою, текстом. Філософ шукає істину в тексті, слові, а не в речах зовнішнього світу, де вона існує одвічно, будучи проголошеною божественним «одкровенням». Ця позиція найбільш притаманна і мислителю Клименту Смолятичу (середина XII ст.).

Значна увага надавалася аналізу співвідношення людського та божественного. При цьому передбачалось дотримання принципу особистої відповідальності людини за свої вчинки. Це сприяло появі писаних творів, які несуть на собі відбиток усвідомлення людиною своєї особистої гідності, неповторної індивідуальності («Повчання дітям» Володимира Мономаха, «Моління» Данила Заточника та ін.).

У творах мислителів того часу засуджувались такі людські вади як гордість, заздрість, злоба, лицемірство, пияцтво, жадоба, хабарництво. Заохочувались не лише християнські чесноти, а й загальнолюдські форми спілкування: дружба, шанування старших і батьків, визнавався високий статус жінки. У сфері соціальних і моральних стосунків домінували загальнолюдські ідеали добра і краси, зверненість до духовних благ, активної життєвої позиції, боротьба за соціальну справедливість, повага до суспільних інтересів, ідеали мужності, вірності, чесності, щирості та простоти.

Отже, філософія часів Київської Русі розвивалася в лоні не теоретичного, а духовно-практичного осмислення світу. Вона орієнтувалася на людяність, конкретне, земне та дохідливе православно-християнське навчання життю найширших верств населення. Вона давала відповідь на питання, як жити людині в цьому світі. Важливою рисою філософії Київської доби є вірність духу і букві Святого Письма, неухильне дотримання всіх канонів і традицій православної віри.

Такий тип філософствування становить зміст буття філософії в українській культурі протягом першого періоду її існування, що охоплює час X ст. й триває до середини XIII ст. Після навали татаро-монголів у XIII ст. цей тип культури одержує свій подальший розвиток у Галицько-Волинському князівстві, а після втрати у 1340 р. його незалежності — у складі Великого князівства Литовського. В XIV–XV ст. в Україні поширюється так звана агіографічна література — «життя святих». Створюються

цілі збірки «житій» — патерики (один з найвідоміших серед них — Києво-Печерський патерик).

В агіографічній літературі знаходить свій вияв одна з провідних рис української світоглядної ментальності — зорієнтованість на внутрішнє життя людини. Ця риса виразно виявляється й у поширених в Україні XIV–XV ст. ідеях неоплатонізму, який використовувався для обґрунтовування ідей безпосереднього єднання людини з Богом, що досягається самозаглибленням людини у свій внутрішній світ, наслідком чого є стан «просвітлення».

Прогресивним кроком у розвитку філософської думки стало заснування Острозького культурно-освітнього центру (1567–1636). До складу його увійшли колегія, друкарня та науково-літературний гурток. Використовуючи комплекс гуманістичних ідей і спираючись на розроблену на Заході реформаційну ідеологію, діячі Острозького культурно-освітнього центру розробили оригінальну ідейно-філософську концепцію відповідно до потреб вітчизняної духовної культури. Заслуговує на увагу те, що вони добре усвідомлювали роль рідної мови як запоруки самозбереження українського народу перед загрозою його покатоличення й колонізації.

З Острозьким культурно-освітнім центром, так само, як і з братськими школами, була тісно пов'язана діяльність українських полемістів, філософським ґрунтом для якої слугували витлумачені в контексті українського світоглядного менталітету ідеї ареопагітичного неоплатонізму.

Острозький культурно-освітній центр був першою спробою створення вищого навчального закладу в Україні та східнослов'янському світі взагалі. Та у 1636 р. він припинив існування. Таким закладом став Києво-Могилянський колегіум (1632 р.), очолюваний Петром Могилою (1597–1647), а згодом (з 1701 р.) — Києво-Могилянська академія.

У Києво-Могилянській академії вперше в Україні філософію викладали окремо від теології. В стінах академії творила плеяда представників філософської думки України: Ф.Прокопович, С.Яворський, І.Гізель, І.Галятовський, Л.Баранович, Г.Кониський, Й. Горбацький, Г. Щербацький та багато ін. Курси філософії, що читалися в академії, складалися з діалектики, логіки, натурфілософії, психології та метафізики. У філософській спадщині цих діячів спостерігалася поступова переорієнтація від богопізнання до пізнання природи і людини, відхід від догматизму та авторитаризму. Це стало можливим на ґрунті осмислення ідейної спадщини античності, патристики, схоластики, Відродження, а також ідей М.Коперника, Г.Галілея, П.Гасенді, Р.Декарта, Ж.Ламетрі. Внаслідок творчої взаємодії вітчизняної і західноєвропейської філософської традиції виникає раціоналістично-натуралістична лінія.

Вагоме місце у системі філософії професорів академії належить натурфілософії. Центральним моментом натурфілософії у філософських курсах академії було вчення про форму, матерію, рух, простір і час. Зокрема, обґрунтовується ідея ненароджуваності, незнищуваності та певної активності матерії. Ф.Прокопович (1681–1736) характеризує матерію не лише як загальний субстрат усього існуючого, а й як таку, що має ширину, довжину, глибину.

Природа розуміється не лише як породження Бога, а як матеріальний світ, з властивою йому сукупністю незалежних від постійного і безпосереднього божественного втручання закономірностей. Світ природи постає як такий, що сам по собі гідний бути самостійним предметом наукового дослідження. У трактуванні проблеми співвідношення Бога і природи вводяться елементи пантеїстичних, деїстичних уявлень.

Значну увагу професори Києво-Могилянської академії приділяли гносеологічній проблематиці. Будучи переконаними у раціональності світу, професори академії шукали істину на шляху дослідження наслідків Божої діяльності створеної природи. При цьому процес пізнання описувався відповідно до поширеної у схоластиці теорії образів. Чуттєве пізнання розуміли не лише як основу всього пізнавального процесу, а й як вирішальний критерій безпосередньої достовірності пізнання. Відчуття людини І.Гізель (1600–1683), Г.Кониський (1717–1795) поділяли на зовнішні (зір, слух, нюх, дотик, смак) і внутрішні (уявлення, фантазія, оцінка, пам'ять). Чуттєвість — це початковий етап пізнавального процесу, другий етап — раціональне пізнання, яке пов'язується, на думку професорів академії, з діяльністю розумної душі. З часом у гносеологічних орієнтаціях в академії починає переважати інтерес до вивчення активної ролі розуму, до питання користі застосування знань. В зв'язку з цим в академії вагоме місце займають курси психології і логіки. Остання трактувалася Ф.Прокоповичем і Й.Кононович-Горбацьким (?–1653) як необхідний засіб отримання нових знань, як інструмент пізнавальної діяльності людини.

Етика в лекційних курсах поділялася на теоретичну і практичну. Перша займалась обґрунтуванням ролі людини в світі, розглядала проблеми сенсу життя, свободи волі. Друга вказувала на шляхи і способи влаштування особистої долі, досягнення щастя, розробляла систему виховання відповідно до уявлень про досконалу людину. Києво-Могилянська академія відіграла важливу роль у розвитку філософської культури нашого народу, її вихованцем був славетний український філософ Григорій Сковорода (1722–1794 рр.).

Г.Сковорода основну увагу приділяв філософсько-етичній проблематиці, а саму філософію розумів як спосіб самоутвердження людини у світі. Сутність людського щастя, сенс людського буття, шляхи досягнення блаженства в реальному світі стали головною темою всіх його творів, поєднуючись з розробкою загальнофілософської концепції світу і людини.

Світогляд Г.Сковороди носить глибоко пантеїстичний характер. На його думку, Бог, всемогутня духовна сутність, що стоїть над природою і людиною, не існує. Бог є істина, природа в природі, живе в ньому людина в людині. Звідси заперечення буквального розуміння біблійних чудес як таких, що не відповідають істинній сутності Бога. Стверджуючи вічність матеріального світу, Г. Сковорода вважав, що вічність матерії зумовлюється невидимою натурою Бога, є тінню вічної духовної субстанції. Єдність матеріального і духовного, загального і одиничного він прагнув осмислити в теоретико-пізнавальному відношенні через взаємозв'язок сутності і видимості, а в моральному плані через поняття добра і зла.

Реальність, на думку Г.Сковороди, є гармонійною взаємодією трьох світів: макрокосму (великого світу), мікрокосму (людини), що глибиною не поступається великому світу, і символічного світу або Біблії. У свою чергу кожний з трьох світів є єдністю двох «натур»: «видимої», «зовнішньої», «тіньової» й «невидимої», «внутрішньої», «світлої».

Макрокосм, матеріальний, фізичний світ є лише тінню світу справжнього, внутрішнього — Бога. Так само мікрокосм — людина є єдністю двох «натур»: тілесної, зовнішньої і внутрішньої (справжньої, «істинної»). Зовнішнє — тіло, його Сковорода характеризує як тінь, тління, оболонку. Через нього просвічує «істина» людини, душа, в якій одвічно присутній Бог. Кожна людина, на думку мислителя, несе в собі божу істину. Бог не тільки є прихованим у людській душі, — він є її джерелом. Між зовнішньою і внутрішньою «натурами» існує гармонія, яка встановлюється через Бога. Звідси виходить, що, пізнаючи макрокосм і відкриваючи в ньому його творця, людина усвідомлює і себе як творіння божє.

Г.Сковорода постійно говорив, що люди повинні пізнати самих себе, свої здібності, виробити відповідно до своєї природи спосіб життя. В основі цього способу життя повинна бути «споріднена праця» — спосіб гармонійних взаємин зі світом. У кожного свій унікальний спосіб «спорідненості» зі світом, природою, рідним краєм. Накопичення матеріальних благ, насолодження ними Сковорода не вважав основою людського щастя. Вище блаженство і щастя приносить людині праця за покликанням, праця, що відповідає природним нахилам людини.

Велику увагу Г.Сковорода надавав емоційно-вольовій сутності духу — «серцю людини». Він — один з перших провідників гуманізму — започаткував в історії української філософії так звану «філософію серця». Цю тенденцію пізніше продовжив П.Юркевич.

Г.Сковорода є класиком української філософської думки, який одночасно справив великий вплив на формування філософської думки Росії.

Список літератури

1. Хижняк З. І. КиєвоМогилянська академія. — К., 1981. — 224 с.
2. Грушевський М. С. Очерк истории украинского народа. — К., 1991 — с. 14 — 32.
3. Сковорода Г. Дослідження, розвідки, матеріали. — К., 1992.

Одержано 01.12.11

О.О. Решетов, доц., канд. філос. наук, В.Т. Кирильчук, доц., канд. філос. наук, З.В.Стежко, доц., канд. філос. наук

Кіровоградський національний технічний університет

Наукове пізнання. Проблема істини. Роль практики

Наукове пізнання пов'язане з функціонуванням особливого соціального інституту — науки. Наука — це система знань та діяльність по виробництву цих знань — шляхом наукового методу та відповідно до вимог наукової раціональності. Таким чином, наукове пізнання являє собою відносно самостійну, цілеспрямовану пізнавальну діяльність, яка має такі компоненти:

- 1) пізнавальну діяльність спеціально підготовлених людей — вчених;
- 2) об'єкти пізнання, які можуть не збігатися з об'єктами практики;
- 3) особливі методи та засоби пізнання;
- 4) результати пізнання, які виражаються в логічних формах пізнання та специфічних мовних засобах;
- 5) наукові цілі, що спрямовані на досягнення істинного та достовірного, систематизованого знання, здатного до практичного застосування.

У науковому пізнанні розрізняють два рівні: емпіричний та теоретичний. Вони відрізняються:

- 1) глибиною, повнотою, всебічністю осягнення об'єкта пізнання;
- 2) цілями, методами досягнення та способами вираження знань;
- 3) ступенем значимості в них чуттєвого та раціонального моментів.